

מסורת הש"ס
עם הוספות

הנושא את האשה פרק שנים-עשר כתובות קג.

עין משפט
ג' מ' כג

ג' מ' כג
ממיל' ס' ז' סג
עין ק' מ' ס' י' ס'
מ' ס' כ'
ג' מ' כ' ס' ס' ס'
עין כ'.

תורת אור השל"ם
א' כ' א' א' א' א'
א' א' א' א' א' א'
על תאריך אש' י'
אלה' ג' י' י'
[מס' ג' י' י']

נר יחיד דלוק במקומו. אלל השולמן
כנו נמי דכל ע"ש היה על לבו
ממפטור דלוקמן: יוסף חפני. דמן
חיסל: את אבדן. כל אמן רטיין:¹⁰
וי"ו יתירה. דולת אמן: ה"ו. דחייב
כנסל אשת אמו נמי אביו: כי
שמישי. ערש שנת¹¹ וכלה דעניי לסי
ענין השמשות שלו שגור נפי כל והכל
מחיים אלו לגמור מלאכתן עד שלא
תמשך קרו ליה צ' שמישי: שלא יהוציא

הנהרות וציונים
[6] ציל ששנתמשה,
וכן להלן (רש"ש, וכו')
בכמה ראשונים וכו':
[7] ובכ"י יורה דעה ר"מ
אחה על נטון בחיל אה
אבדן לרבות אשת אבין
את אבדן לרבות כול
אבדן יורה דעה דולת
אבדן לרבות דולת
הגדול (גליון).

המן ויניה על גבי מכתו בפסח מפני שמוחצות ת"ר בשעת פצירתו של רבי
אמר לבני אני צריך נכנסו בניו אצלו אמר להם הוררו ככבוד אמכם נר היא
דלוק במקומו שולחן היא ערוך במקומו משה תראה מוצעת במקומה יוסף
חפני שבעון אפרתי הם שמשוני בחיי והם ישמשוני כמותי: הוררו ככבוד
אמכם: דאורייתא היא דכתב¹⁰ כבד את אבך ואת אבך אשת אב הנאי אשת
אב נמי דאורייתא היא דתניא "כבד את אבך ואת אבך * את אבך ואת אשת
אבך ואת אבך וזו בעל אבך * וי"ו יתירה לרבות את * ארוך הגדול * הני מילי
* מחיים אבל לאחר מיתה לא: נר היא דלוק במקומו שולחן היא ערוך במקומו
משה תראה מוצעת במקומה: מאי מעמא * כל כי שמישי הוה אתי לביתיה

שו"ת הרא"ש

כ"ד טו

- 1 -

ששאלת אם חייב אדם כבוד אחיו הגדול מאמו כמו
באחיו מאביו. דע שאין חילוק כי כמו שחייב אדם
כבוד אמו כמו כבוד אביו כך חייב כבוד אחיו הגדול מאמו
כמו באחיו מאביו. ובכתובות פרק הנושא¹ תניא כבד את
אבך² וזו אשת אבך ואת אמן זה בעל אמן, אחין כדריש
ואו יתירה מואת אמן לרבות אחין הגדול. אלמא מימורא
דכתיב גבי אמו קא דריש ליה.

- 2 -

וששאלת על אם הגדול שתרף וביזה לאחיו שהוא תלמיד
חכם וקטן הימנו בשנים וינדה הקטן בשנים
שהוא תלמיד חכם לאחיו גדול בשנים, אם נדויו נדוי משום
שדרשו ואת לרבות אחין הגדול!

יפה עשה שנידהו דליון שאינו נושא פנים למורה אינו
עושה מעשה עמך. ומן הדין אינו חייב לכבדו.

1 קג, א. 2 שמות כ, יב; דברים ה, טו.
3 1 כתובות קג, א.

רבנו האשה נקנית פרק ראשון קידושין אשר

[דף כ"ג ע"ב - לא ע"ב]

מה גרסינן בכתובות פרק נושא (דף קג.) מנא כבד את אבך וזו אשת אבך
[ה] ואת אמן וזו בעל אמן וי"ו יתירה לרבות אחין הגדול וה"מ
מחיים אלל לאחר מיתה לא:



קרבן נתנאל

ברייתא דר"י: [ה] ואת אבך כו' לרבות אחיו הגדול. ולפי מנא הכיטי לגבי אם להורות
אפילו אם הגדול מאם וכ"ש אם הגדול מאב וכ"ש במשנת הרא"ש וע"ע:

מאירי פרק שנים עשר כתובות

חייב אדם לכבד אשת האב וכן בעל האם ודבר זה מצוה סבריה וסמכוה
מן המקרא כבד את אבך. לרבות אשה אבך. ואת אמן. לרבות בעל אמן. ולא סוף
דבר אשת אב או בעל אם כחיי האם אלא אף לאחר מיתה. וכן חייב אדם לכבד אחיו
הגדול. וחוא שאמרו ואי יתירה לרבות אחין הגדול, ואפי' שהוכירו כסוגיא זו שכבוד
אשת אב דאורייתא וכמו שהקשו אשת אב דאורייתא, לא אמרוה אלא דרך ספק, וכחרכה
מקומות מצינו כיוצא בזה כמו בסמכת קניית * אמרו הלל דראש חדש לאו דאורייתא,
כלומר הא של מועדות דאורייתא, ובסועד קטן * אמרו חלו של מועד דאורייתא ביה
מלאכה סאורייתא, וכן בהרבה מקומות.¹

הערות מבעל הקרבן נתנאל

א) כ"ח ב'. ב) בתמיתה, ובעבודה וזה כ"ב א' ד"ה הנותנים ב' רבנו: יאילו האחרים
של תורה. ג) יא ב' וע' חוס' חנינה יח א' ד"ה חולו. ד) כגון ראש השנה ליב ב' שאמרו
על עולין באילן דאורייתא עיי"ש וברשי.

רמב"ן

פרשת וישלח - פרק ד

עה"ת

(ה) כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב. צוה אותם שיאמרו * לאדני לעשו אנחנו
שלו או שלוחים אליו, ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי, ודומה לו בפרשה
למי אתה *. או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו. להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו
רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדני. ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה
לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך, בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור
כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו גם התורה¹⁰ לרבות אחין הגדול. והנה יעקב לקח בכורתו
ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם, ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה היא אצלו
כלום וכי הוא נוהג בו כבכור ואב¹¹ להוציא את המשטמה מלבו:

בסוף בית שני לרומי וכו'. 8 ע"ש בס' בחוקותי שמוכר, "ספר הרומים", ועי' בהערות שם. 10 ע"פ
כ"ו ור"ר, ובס"ש: כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות אחין הגדול. וזה תפנה, כי בכתובות קג, א, דורש וי"ו
יתירה (דואת אמן) לרבות אחין הגדול. ועי' בספר המצות שורש ב' שגם רבינו בהשנותיו מביא שאחין
הגדול נחרכה טו"ו יתירה. אבל לפי הכ"ו ור"ר ניהא, כי כוננת רבינו אל דרשת חו"ל ה"ל, ואומר
כי הפתנה הוה היה עוד לפני סתן תורה, וגם התורה רמזה עליו. 11 ע"פ כ"ו. ובס"ש: ככבוד האב.



(ה) שיאמרו. לא שקראו אדוני כי למה יקראנו
אדוני שלא בפניו, אלא צוה אותם שיאמרו הם
אדוני עשו כה אמר עבדך יעקב (טור). וכן פירש
הרמ"ק. למי אתה. להלן פסוק יח. כלומר

רמב"ן

פרשת שמות - פרק ד

עה"ת

(כז) ויפגשוהו בהר האלהים. הנה הר סיני בין מדין ובין מצרים: וישק לו. אהרן נשק
למשה. כי משה הענו נהג כבוד באחיו הגדול, ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו:



גדרי חיוב כבוד אחיו הגדול

אם החיובים הם עצמיים ונפרדים מחיוב כבוד אב ואם, מסתבר שינהגו גם לאחר מיתת האב והאם, שכן חיוב זה שחל יש לו מהות בפני עצמו, ומיתת האב או האם לא מפקיעה חיוב זה. אבל אם הם חיובים הנובעים מחיוב כיבוד אב ואם, לאחר מיתת האב והאם לא שייך שנהיה מצווים עליהם. [דוגמה לדבר, אם חיוב כיבוד אשת האב נובע מהחיוב לכבוד את האב, שמשום כבודו חייבים לכבד גם את אשתו, אם כן כשמת האב ודאי שאין חיוב לכבוד את אשתו, שהרי כמותו כבר לא שייך שירגיש בנו רצון וכבוד בכיבוד מי שהיתה אשתו].

ג. והנה בכבוד אשת אביו ובעל אמו לית מאן דפליג שחיובם רק בחיי אביו ואמו, וכמבואר לעיל, ואם כן גדר החיוב בכבודם הוא חיוב הנובע ושייך מחיוב כבוד אביו ואמו. אולם בגדר כבוד אחיו הגדול נחלקו הרמב"ם והרמב"ן.

שיטת הרמב"ם, שחיוב כבוד אחיו הגדול שונה מחיוב אשת אביו ובעל אמו, וחיוב כבוד אחיו הגדול הוא חיוב עצמי נפרד, וכשם שיש מצות כיבוד אב, כמו כן יש מצוה נוספת, נפרדת, מצות כיבוד אחיו הגדול. ולכן מוכן שבהלכות כבוד אחיו הגדול לא כתב הרמב"ם שנוהג רק בחיי האב, וזהו מכיון שלדעתו גדר החיוב הוא חיוב נפרד העומד לעצמו, ונוהג גם לאחר מיתת האב.

ובחטעמת הדברים, כמו שבמצות כיבוד אב ואם, ודאי שחיוב כיבוד אב וחיוב כיבוד אם הם שני חיובים נפרדים אחד מהשני, ובודאי שכיבוד אב אינו נובע מכיבוד אם וכיבוד אם אינו נובע מכיבוד אב, ופשוט שכבוד אב נוהג ג"כ לאחר מות האם, וכן להיפך. סובר הרמב"ם שכן הוא גם גדר החיוב במצות כבוד אחיו הגדול. ונמצא לפי הרמב"ם ג' חיובים נפרדים במצוה זו: א. כיבוד אב. ב. כיבוד אם. ג. כיבוד אחיו הגדול, וחיוב כל אחד עומד בפני עצמו.

והסברה מדוע שונה גדר החיוב בכבוד אשת אביו ובעל אמו שהם חלק ממצות כבוד אב ואם, מגדר החיוב בכבוד אחיו הגדול שהוא חיוב העומד בפני עצמו, מבוארת היטב בפירוש לב שמח על ספר המצוות שכתב: "דבשלמא אשת אב ובעל אם, אין לבן עמהם שום שייכות וקורבה כי אם מצד האב או האם בלבד, ודין הוא דווקא בחייהם משום כבודם, כי אחרי מותם דבר אין להם עמם עוד כלל, אבל האח הגדול שייכות יש לו אצל שאר האחים כי עצמם ובשרם הוא, ואינו זר ורחוק אל הדעת שאף אחרי מות האב יהיו חייבים בכבודו מצד עצמו וקרבנות עמהם שעדיין קיימת היא".

ברם הרמב"ן שיטה אחרת לו, ולדעתו גדר החיוב בכבוד אחיו הגדול הוא כגדר החיוב בכבוד אשת אביו ובעל אמו, דהיינו חיוב שהוא חלק ממצות כבוד אב ואם ונובע ממנו, וחיוב כיבוד אב הוא הוא המחייב לכבוד את אחיו הגדול, שזהו מכבוד האב לכבוד את בנו הגדול, וכפי שפירש הרמב"ן עצמו את שיטתו: "אבל אני מבאר סברתו [של הבה"ג] בזה, אמרו שם בגמרא כתובות הני מילי מחיים אבל לאחר מיתה לא, הנה ביארו כי זה האיש שהוא בעל אמו אינו חייב בכבודו מפני כבוד עצמו אלא מפני שהוא כבוד לאמו, בענין האיש שהוא הרי זה פטור ממנו [לאחר מיתת אמו] נמצא שלא נתרבה כאן מצוה יתירה על כבוד האבות אלא שישכב אותם בכל ענין שיהיה להם כבוד. אבל אחיק הגדול, אם חשבו הראשונים שאין כמצוה כן אלא בחיי האבות לפי שהוא גנאי להם שיתבזו תולדותם והם מצטערים בזה הרבה, ומנהג כל האנשים לייסר בניהם לנהוג כבוד בגדוליהם. וכן נראה שלא נתרבה בו"י יתירה אלא כעין מה שנתרבה בעיקר התיבה, וא"כ הכל חוזר אל כבוד האבות".

א. כתב הרמב"ם (הלכות ממרים פרק ו הלכה טו) "חייב אדם לכבד את אשת אביו אע"פ שאינה אמו כל זמן שאביו קיים שזה בכלל כבוד אביו, וכן מכבד בעל אמו כל זמן שאמו קיימת, אבל לאחר מיתתה אינו חייב. ומדברי סופרים שיהיה אדם חייב בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו".

הכסף משנה כתב מקור לדברים אלו מדברי הגמרא (כתובות קג, א) וז"ל: "ומשמע ליה לרמב"ם, דכי היכי דאינו חייב בכבוד אשת אב אלא בחיי האב, הכי נמי לא מחייב בכבוד בעל אמו אלא בחיי אמו. וכן משמע ליה דאשת אביו ובעל אמו, כיון דמ"את" מרבינן להו ככתובים מפורשים דמו. אבל אח גדול דלא מייחנן לה אלא מדרשה דוי"ו, לא חשיב ככתוב מפורש בתורה אלא מדברי סופרים".

ודברי הכסף משנה צריכים ביאור, שכן לפי דבריו יוצא, שהלימוד של כיבוד אשת אביו ובעל אמו הוא מדברי תורה, לעומת הלימוד של כיבוד אחיו הגדול שהוא מדברי סופרים. וגם אם הביטוי "דברי סופרים" ברמב"ם אין פירושו דין מדרבנן, אלא בגלל שלא נכתב בתורה במפורש, נקרא "דברי סופרים" הגם שדינו מדאורייתא, וכך היא דרכו של הרמב"ם כמבואר בדבריו בספר המצות (שורש ב), וכמו שכתב המנחת חינוך (מצוה לג) במצות כיבוד אב ואם: "אחיו הגדול נמי מדאורייתא, רק הרמב"ם קורא לה מדברי סופרים, אבל המצוה היא מן התורה". על כל פנים מבואר בדברי הרמב"ם שהחשיב את דין כיבוד אחיו הגדול לפחות מחיוב אשת אביו ובעל אמו וקרא לו "דברי סופרים".

ומאידך, מבואר ברמב"ם שחיוב כבוד אחיו הגדול חמור יותר מחיוב כבוד בעל אמו ואשת אביו, כי חיוב כבוד אשת אביו ובעל אמו הוא רק כל זמן שאביו או אמו קיימים, אבל לאחר מיתתם אינו חייב. ואילו בחיוב כבוד אחיו הגדול, לא נאמרה קולא זו שחייב בכבוד אחיו הגדול רק כל זמן שאביו קיים, ומשמע שיש חיוב גם לאחר מיתת אביו, וכן מדייק המנחת חינוך שם מדברי הרמב"ם. אמנם, דעת הרמב"ן בספר המצות (שורש ב) שגם החיוב בכבוד אחיו הגדול הוא רק בחיי האבות מחמת כיבודם, כי רצונם בכך. ויש לבאר מה יסוד מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן.

ב. ונראה בביאור כל העניינים בהקדם ביאור יסוד מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן הנ"ל כפי שנתבאר בקיצור בדברי הפתחי תשובה (יו"ד סימן רמ"ק יח) שכתב: "עיינן בתשובת כנסת יחזקאל (סימן כה דף ל"ו ע"ג) שהביא שיש פלוגתא בין הרמב"ן והרמב"ם בספר השרשים אם חייב בכבוד אחיו הגדול גם לאחר מיתת אביו ואמו, או טעם הכבוד הוא רק משום כבוד אביו ואמו כמו באשת אביו ואינו חייב לכבדו רק כל זמן שאביו ואמו קיימים".

וביאור דבריו, דהנה יש לחקור מהו יסוד החיוב בכבוד אשת אביו ובעל אמו וכבוד אחיו הגדול, האם הם חיובים עצמיים ישירים, שכדוגמת כיבוד אב ואם, חייבה התורה חיובים נוספים ולהם יש מהות משל עצמם. [והיינו שחיוב זה הוא בכחינת חיוב "ישיר".] או שגדר חיובים אלו הוא שאינם חיובים נפרדים העומדים בפני עצמם אלא חיובים הנובעים מחיוב כיבוד אב ואם וחלק מחיוב זה, ואין להם מהות נפרדת משל עצמם, אלא שחיוב כיבוד אב ואם מסתעף ומתרחב גם לחיובים אלו, וחלק בלתי נפרד מכיבוד אב ואם הוא החיוב לכבוד את אשת אביו ובעל אמו ולכבוד את אחיו הגדול, שכל זה הוא חלק מכבוד אביו, ואמו וכל פגיעה בהם מהווה פגיעה בכבוד האב והאם [והיינו שחיוב זה הוא בכחינת חיוב "עקיף"].

ונפקא מינה, אם מצווים בחיובים אלו גם לאחר מיתת האב והאם.

מצות כיבוד אחיו הגדול

מצות כיבוד אחיו הגדול מן התורה
או מדרבנן

(א) בגמ' בכתובות (קג) איתא "כבוד את אביך" לרבות אשת אביך, ו"את אמך" לרבות בעל אמך, וא"ו יתירה לרבות את אחיך הגדול. ובהמשך הסוגיא מפורש דחיוב כיבוד אשת אביך ובעל אמך הוא מדאורייתא, ולא נתפרש באחיך הגדול אי הוי דאורייתא, אמנם מדקתני לה בחדא מתתא בבבביתא, ויליף מחד קרא, משמע דהוי נמי מצוה מדאורייתא, והפוסקים דנו בזה וכדלהלן.

ובדברי הרמב"ם נקטו האחרונים דס"ל דהוי חיוב דאורייתא, דהנה כ' בהלכות ממרים (פ"ו הט"ו), וז"ל: ומדברי סופרים שיהיה אדם חייב בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו ע"כ. ומדנקט בלשון "מדברי סופרים" ה"י במשמע דהוי רק חיוב דרבנן, (וכ"כ לדייק במרגינתא טבא על סה"מ עיי"ש).

אולם אי"ו ראייה כלל, דכידוע שיטת הרמב"ם דדין שלא נתפרש בתורה ג"כ קרינן ליה "דברי סופרים", וכמש"כ הכס"מ בהלכה זו, וז"ל: אשת אביו ובעל אמו כיון דמ"את" מרבין להו ככתובים מפורשים דמו, אבל אח גדול דלא מייחנן ליה אלא מדרשא דא"ו לא חשיב ככתוב מפורש בתורה, אלא מדברי סופרים, ע"כ. הרי דפירש לן דברי הרמב"ם "מדברי סופרים", דהוא מחמת שאינו מפורש לתורה, ומבואר בכס"מ דנקט דהוי חיוב דאורייתא, דאל"כ הו"ל לפרש מדברי סופרים שכתב הרמב"ם משום דהוי רק מדרבנן ופשוט. וכד' הכס"מ כ"כ ברדב"ז שם. נאגב. ד' הכס"מ לפי הגירסא שבגמ' לפנינו, אבל ברמב"ם בסה"מ גירסא אחרת היאך מרבנן אחיו הגדול עיי"ש].

וכך מבואר בסמ"ק, הביאו החי"א (כלל ס"ז, כ"ג), דהוי מצוה דאורייתא, וכ"כ בחרדים (פ"ב, ג) עיי"ש.

ועיין עוד בחפץ חיים (כפתיה עשין י) דאם מדבר לשה"ר על אחיו הגדול עובר על מצות עשה דכיבוד דאתרבו מרוביא ד"זאת", ובבב"ח הוסיף לבאר דאע"ג דרק אתרבו מ"את", מצינו כזה ממש בשבועות (ל: בגמ') האי עשה והאי עשה, ופרש"י לענין ת"ח דאיתרביא מאת ה' אלוקיך תירא ע"כ.

סיכום הדברים דפשטות הראשונים דמצות כיבוד אחיו הגדול הוא מדאורייתא, וכך פסק החפץ חיים, ונפ"מ כמה שנכתוב להלן ספיקות במצוה זו, די ש להחמיר בספיקות כדין ספיקא דאורייתא לחומרא.

חיוב כיבוד אחיו הגדול
לאחר מיתת אביו ואמו

(ב) בגמ' כתובות (קג). מובא דרבינו הקדוש צוה את בניו הזהרו בכבוד אמכם, ופריך: דאורייתא היא, דכתב כבוד את אביך ואת אמך, אשת אב הוא, אשת אב נמי דאורייתא היא, דתניא כבוד את אביך ואת אמך, "את אביך" זו אשת אביך, ו"את אמך" זו בעל אמך, וא"ו יתירה לרבות את אחיך הגדול, ומשני הנ"מ מחיים, אבל לאחר מיתת אב, לא ע"כ.

ומבואר דמצות כבוד אשת אביו ובעל אמו דוקא מחיים כלומר כשאביו או אמו עודם בחיים, אבל לאחר מיתת אביו אין חייב בכבוד אשת אביו, ולאחר מיתת אמו אינו חייב בכבוד בעלה, אבל במצות כיבוד אחיו הגדול לא נתפרש להדיא בגמ' דהנ"מ מחיים אבל לאחר מיתת אב"א, לא, ויש לדון בזה טובא כדהלן.

סיכום הדברים למעשה האם חייב אדם בכבוד אחיו הגדול לאחר מיתת אביו ואמו, השו"ע סתם את הדברים, דבסעיף כ"א במצות כבוד אשת אביו ובעל אמו כתב להדיא דרק מחיים חייב, ולאחר מיתת אב"א אינו חייב, ובסעיף כ"ב במצות כבוד אחיו הגדול סתם דחייב לכבדו, ולא הוסיף הנ"מ מחיים. ודבריו בזה העתקת לשון הרמב"ם הג"ל, ומדויק קצת דמצות כבוד אחיו הגדול נוהג אף לאחר מיתת אביו ואמו (וכמש"כ לעיל בשטת הרמב"ם).

אלא דלפי מהלך זה יש לדייק מהרי"ף והרא"ש איפכא, שהעתיקו ד' הגמ' גם על מצות כיבוד אחיו הגדול, ודחוק לומר שכונת השו"ע כסידור ההלכות לפסוק כהרמב"ם ולא כהרי"ף והרא"ש, מבלי לפרש מידי בב"י שיש כאן מחלוקת ראשונים.

ואכן בברכי יוסף (ס"ר"מ ס"ק י"ז) דחה הדיוק מלשון הרי"ף והרא"ש, וטעמו דכתחילה הביאו אות עיקר מצות כיבוד באחיו הגדול שהוא נלמד בבבביתא בהדי כיבוד, אשת אביו ובעל אמו ואח"כ כתבו לישנא דתלמודא דרגילי למנקט דאוקמיה הנ"מ מחיים, ולעולם ד"ז קאי על אשת אביו דבעל אמו בלבד דבוה קאי בסוגיא שם.

וסיים הברכ"י: וכיון שמדברי הרמב"ם, רש"י, הסמ"ג, והר"ן, והטור, והשו"ע ועוד פוסקים, משמע דכבוד אח אין חילוק בין מחיים בין לאחר מות האב והאם, ובכל גווני חייב לכבדו. לא שבקינן משמעות כל הפוסקים משום ספיקא דהרמב"ן עכ"ד.

ועיין בסמוך (ק"ס) שהעתקנו דברי הרמ"א בדרכי משה שציין לד' הרמב"ן שחיוב כבוד אחיו משום כיבוד אביו, ולא הזכיר כלל דהרמב"ם פליג עליה, ומשמע קצת שנקט לדגא כד' הרמב"ן, וצ"ע.

מחילת אביו על כבוד אחיו הגדול

(ג) נתבאר לעיל מחלוקת ראשונים בגדר החיוב לכבוד אחיו הגדול אם הוא משום דבוה מכבד את אביו ואמו וכמש"כ הרמב"ן, או דהוי חיוב בפני"ע דמחויב בכבודו [וגם לאחר מיתת אביו ואמו חייב לכבוד אחיו הגדול], וכמשמעות הרמב"ם ודעימיה. ויש בזה לכאורה נפ"מ נוספת, האם מהני מחילת אביו ואמו לשאר האחיים שלא יצטרכו לכבוד את אחיהם הגדול, דאם כל החיוב לכבוד משום לתא דאביו ואמו יתכן דיכולים למחול על כך, אבל אם הוא חיוב עצמי כלפי אחיו הגדול אין בכוח האב למחול על כך.

והנה בדרכי משה על הטור (ס"ר"מ סק"ו) כתב, וז"ל: ובתשובת מהרי"ק (ס"י מ"ב), ובהשגות הרמב"ן על סה"מ שחיבר הרמב"ם (יש שורש ב') משמע הא דחייב לכבוד אשת אביו, או אחיו הגדול, היינו משום כיבוד אביו, וצ"ע לפי"ז אם אביו יכול למחול על כבודו ועיי"ש, ע"כ.

חרי קמן דאף לפמ"ש הרמב"ן נסתפק הר"מ האם יכול האב למחול על כבודו, והטעם בזה דאף אמנם דיסוד החיוב לכבוד אחיו הגדול הוא משום כיבוד אב, מ"מ למעשה גדר החיוב הוא כלפי אחיו הגדול, והוא הבעלים למחול על כבודו, ואין אביו יכול למחול על כך.

ואכת"י יל"ע בסברא זו שנסתפק הר"מ, דאם כיבוד אחיו הגדול הוא צורה של כיבוד נוסף לאביו, אמאי לא יכול האב למחול על כך.

ולמעשה יש להחמיר בזה, שהרי בברכ"י הג"ל הכריע כשיטת הרמב"ם ודעימיה דמצות כיבוד אחיו הגדול הוא אף לאחר מיתת אביו דהוי חיוב מצ"ע ולא מחמת שמכבד בזה את אביו, וגם לשיטת הרמב"ן הלא נסתפק בזה הר"מ אם ביד האב למחול,

וכיון דמצות כיבוד אחיו הגדול הוא מדאורייתא (עיין לעיל סק"א) לכאורה הו"ל להחמיר בספיקו כדין ספיקא לחומרא, כלומר דאב שמחול לאחיים שלא יצטרכו לכבוד את אחיהם הגדול אין מועיל מחילתו.

שאלות ותשובות

חלק א - סימן עו

שבות יעקב

אי מחוייב אדם לכבד את אחותו הגדולה, וכמו דאמרין ואת אמר לרבות את אחיך הגדול, אי נימא דהוא הדין לאחותו הגדולה ולא דוקא קאמר הש"ס אחיך, או נימא דדוקא קאמי.

תשובה: לא ידעתי איך עלה על דעתך להוסיף על המצות דאורייתא ודרבנן, דבר שלא הוזכר כלל בש"ס ולא בשום פוסק ראשון ואחרון. ואולי עוררה רעיוןך מהא דאיתא במדרש פרשת ויצא, ואמר רחל ולא תאמרנה לו, למה מתה רחל תחלה ר' יהודא רבן, רחל שדברה בפני אחותה, ע"כ. אי משום הא לא אריא, כי הגנה מלבד שאין למדן הלכה מדברי אגדה, בלאו הכי ליכא למילף מהמדרש זו כלום, שאין זה נכנס כלל בסוג חיוב כבוד, רק שהוא ביזוי לדבר בפני מי שגדול ממנו, אפילו אם אינו קרוב כלל. וכדאיתא פ"ה דאבות, שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם, אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו, וע"ש בפירושיהם. אבל שיהא חייב בכבוד, זו לא שמענו מעולם.

פוק וחיוב בתשובת הרא"ש כלל ט"ו דמחייב לכבד אף אחי הגדול מאמו, לפי שעיקר הריבוי דואת גבי אמך כתיב, משמע דבלאו הכי אין להוסיף מסברא דנפשיה, יע"ש. ואף אם תרצה

לדרוש טעמא דקרא, וכמבואר גם כן קצת בהשגת הרמב"ם במנין המצות שורש שני, שזה הוא בכלל כבוד אב ואם, לנהוג כבוד בבנם גדול, ע"ש. נ"ל פי' לפירושו, לפי שכבוד וגדולת אביו ואמו יורש בנם הגדול להניח כתר לבנם הגדול, וכדאיתא בש"ס דכתובת דף ק"ג ע"ב, אע"פ ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא שנאמר ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור. על כן מחוייבים אחיהם לכבד את אחיו הגדול, כעל משפט הירושה כבוד וגדולה של אביו. ואם כן בבת לא שייך כל זה.

ומטעם זה נ"ל דיפה פסק בתשובת ה' קטנות ס"י קכ"ג, דאינו מחוייב לכבד רק אחיו הגדול שהוא הראשון ולא השני, אף שגדול ממנו בשנים. והטעם נ"ל כמ"ש, כיון שאינו יורש גדולת אביו.

ואין סתירה גם כן מהא דפרש"י פ' ויחי על פסוק שמעון ולוי יששכר וזבולן לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים, ע"ש. וכמ"ש דזה לא מטעם כבוד הוא, רק שלא לזכותם לדבר בפני מי שגדול ממנו. אבל לכבד בכבוד אביו, כמ"ש הרמב"ם והטור י"ד סימן ר"מ, זה לא מצינו שום חיוב, רק דווקא באחיו הגדול שכולם, ותו לא.

כנ"ל ה"ק יעקב.

ברכי

הלכות כבוד אב ואם - סימן רמ

יוסף

טו"כ ר"ן כב. חייב אדם בכבוד אחיו הגדול וכו'. יש לחקור אי אחיו לאו דוקא, וה"ה אחותו הגדולה, או דילמא אחיו הגדול דוקא, אך אחותו הגדולה אינו חייב לכבדה. והיה מקום (למצוה) [להביא] ספק דה"ה דחייב לכבד אחותו הגדולה, מ"ש הרמב"ם סוף הל' שפאת צרעה, וז"ל, התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדברה באחיה שהיא גדולה ממנו בשנים וגדולתו בין בריכה וכו'. ע"ש. ומשמע קצת דכוונת הרמב"ם לומר שהיא אחותו הגדולה והוא חייב בכבודו, ועוד שהיא גדולה בין בריכה.

וחזיריה לרוב שבות יעקב ח"א סימן ע"ו, דנשאל על זה, ותמה דאיך עלה על דעת להוסיף על המצות, פוק חזי בתשובת הרא"ש כלל ט"ו ס"ו א, דחייב לכבד אף אחיו הגדול מאמו, לפי דרבי גבי אם כתיב. משמע דבלאו הכי אין להוסיף. ואף נודרש טעמא דקרא, וכמבואר בהשגות הרמב"ם במנין המצות שרש ב', שזה בכלל כבוד אב ואם לנהוג כבוד בבן הגדול, נראה פירוש לפירושו לפי שכבוד וגדולת אב ואם הירושה הבן הגדול להניח כתרם לבן הגדול וכו', כי לו משפט הירושה כבוד וגדולה של אביו. ובבת לא שייך כל זה. ומטעם זה פה פסק בהלכות קטנות ח"א סימן קכ"ג, דאינו מחוייב לכבד רק אחיו הגדול הראשון ולא השני, אף שגדול ממנו בשנים, כיון שאינו יורש גדולת אביו. עכ"ל. ומה שתמה היעלה על לב להוסיף וכו', אין כאן תימה, דאין זה תוספת אלא עיקר, דאפשר דה"ה אחותו, ובכלל אחיך הגדול חייא, ותתבאר אחתו. והרי ברך צידה לדרך מאמר א" כלל ד' פרק ט"ו, כתב דחייב להבריח חמתו. והביאורו הרב ב"ח והט"ו לקמן (ס"ק טו). אף כי בדברי ר"ל לא אשכחן אלא חמי'. ומאי אית לך למימר דאמרו תמי וזה' תמות, אף אנו כדירן נימא אחיו הגדול וה"ה אחותו הגדולה, וכו' רבינו יונה כתב בספר היראה לכבד אחי אביו ואחי אמו, והביא הרב ספר החרדים (יש פקק וכו'), דכלתו בכלל את אביו, ואת אמו. והרי הוא עצמו בשבות יעקב ח"ב סימן צ"ד, כתב דחייב בכבוד ונתנו, ומייתי לה מאותה שאמרו (צ"ב ע"ב): ויש כסא לאם המלך זו רוח. ע"ש. הגם דהיה לא שטמ מחי'א, כמבואר. וגם בספר חסידים סימן תקע"ה, כתב דחייב לקום מפני אשה זונה, והושה אשה לאשה ומכל זה נראה דלא נפלא היה ולא רחוקה אחותו הגדולה לומר שהיא בכלל חייב לכבדה, ואין זה מוסיף על המצות. ומאי דמייית ראה מתשו' הרא"ש, לאו ראה היא כל עיקר, דהרא"ש ז"ל ברישא מייתי לה מסברא, כשם שחייב בכבוד אמו, והרי מייתי לה מרוקא דהש"ס, ואין הכי נמי דאי לא היה אשכחתי האי טעמא דריבוי גבי אם כתיב, הוה פשיט לה, אלא דהייב דאיכא לאתוי מסברא וגמרא מייתיני.

הרבה, ומנהג כל האנשים לייסר בניהם לנהוג כבוד בגדוליהם, וכן נראה שלא נתרשבו ביולי' יתירה אלא כעין שנתרבה בעיקר התיבה, אם כן הכל חור אל כבוד האבות, ואולי סברו שאין מדרש וי"ו יתירה עיקר, וכו' ואמנם לפי מנינם שעשו מכבוד אב ואם מצוה אחת וכו' מפני היותם נאמרים בכלל אחד, ג"כ אחיו הגדול עצמ' מלבד מצוה אחת, ואפילו אם אמר כבוד אביו ואמך ואחיק הגדול. עכ"ל. עין רואה דאעיקרא הא דכתב הרמב"ם והכל חזרו אל כבוד האבות, לא פשיטא להי' אלא מצדו אצדו, דאם חשבו דאין המצוה אלא בחיי האבות הו' לא תיקשי אמאי לא מנו כבוד אח גדול, והכל חזרו אל כבוד האבות. ובתר הכי קמהר הוא הצ"ד צדדים אחרים, דאולי סברו דאין מדרש וי"ו עיקר, ואי נמי לא מנו כבוד האב מטעם דנאמרו בכלל א'.

ומכאן תשובה למ"ש בספר מקום שמואל בחידושי ל"ד ברין דלקמן, אהא דקשיא ליה למור"ם על תשובת הרא"ש דכלל ט"ו, דנדרו את קטן ת"ת לאמרו הגדול שחירפי נדוי, דמ"ש מאביו שאינו רשאי לנדותו. וז"ל, לק"מ, דהרמב"ם כתב דהטעם משום שבו מצוה אחת, ומטעם זה נראה דמהלך בין מחיים לאחרי מיתה, דאולי הטעם דכבוד אביו, וא"כ באחיו הגדול אין לכבדו לאחרי מיתה, וכו' ודין ברין אין אמת דגם באחיו יש חילוק זה, וכן בגמרא קאמר אהני תלת ה"מ מחיים, וכו' וא"כ הך תשובת הרא"ש יש לומר דמייירי אחר מיתת אביו וכו'. עכ"ל. וכמו שהאמר שני ראה דברי הרמב"ם בפרש"י, רק עינו ראתה מה שהביא משם הרמב"ם דברכי משח (סוף פ"ה טו), כי שם מיייתי מור"ם דברי הרמב"ם בקצרו. דהאי דחזיית לפי דברי הרמב"ם דכבוד האח מחיים, הרמב"ם עצמו אמר, אלא דהרמב"ם לא פשיטא ליה ואין ולא ורפיא בידה. ומאי דבריא ליה הדין דין אמת דגם באחיו יש חילוק, להרמב"ם גופיה מספקא ליה.

והוכחתו מהגמרא, בדגמרא (מנחות קז). קאמר מאת שלש אלה ה"מ מחיים וכו'. לאו הוכחה היא כל עיקר, דהש"ס משני עלה דאיתא אב דפריך דאורייתא היא, ובהא הוא דמתרין ה"מ מחיים וכו', וליכא למיפטר לכבוד האח. והר"ף (י"ב) והרא"ש (פי' ס"ב) פרק קמא דקדושין, דנקטוה אבריתא ליכא למידק מינייהו, דלישנא דתלמודא (ד'רגילי למנפט'. ואחד הוראה יראה מדברי הרמב"ם פרק ו' דממרים (הט"ו), ור"ש פרק הנושא (מנחות קז). ד"ה סי' ט"ג עשין קי"ג, והר"ן פרק קמא דקדושין (י"ב) ד"ה וגי מלי), ומהטור ומרן ברין זה, ומדברי רבינו בצלאל בשיטה מקובצת פרק הנושא, ומדברי הרב צידה לדרך פ"א כלל ד' פרק ט"ו, ומספר הוחרון להגאון רבינו ישמעאל הבהן פרק קמא דקדושין, מדברי כלם יראה דכבודו הוא אין חילוק, ואף אחרי מות אב ואם חייב לכבדו. ולא שנקיטן משמעות כל הפוסקים משום פסיקה דהרמב"ם. ואף לפי שיטתו לא נהירא לן לפרש דברי הרא"ש בתשובה לאחר מיתת אב ואם, דבריו מוכחים דאף כי חייב מדינא לכבדו, מריבויא קאמר. וכן משמע מפתמות דברי הטור ומרן בב"י סימן של"ד, וכאן בש"ע וסימן של"ד (פי' מ).

ומענתה הדין לטאי דאתאן עלה, הם דברי הרב שבות יעקב הנו'. ואומר אני דגם הוא לא ראה דברי הרמב"ם במקומן, דהרי טעמא טעים לסבת הרמב"ם מדנפשיה, דהבן הבכור לו משפט הגדולה וירש גדולת אביו. ואילו הרמב"ם, מאריה דשמעתא, עשה טעמים כאשר אהב, שגנאי להם שיתבו תולדותם, וכך היא המדה לייסר בניהם לנהוג כבוד בגדוליהם. ותו דלפי טעם הרב שבות יעקב נפקא לן שלשה דינים, חדא, דאין לכבד אחותו הגדולה. גם את השני, דאינו חייב לכבד אלא לאת הגדול שבכלם. ואל השלשה, דחייב לכבד אחר מיתת אביו, דרוא הירוש' כבוד אביו ואת יקר תפארת גדולתו. תרי מנו תלתא את פריש להו הרב בהרי"א. ותת של גזיה ארש, ארשת שפתי הרמב"ם, דלפי טעם הרמב"ם יראה דחייב לכבד כל האחיים הגדולים ממנו, וכן אפשר דחייב בכבוד אחותו הגדולה, דמצות האב על הבן לנהוג כבוד בגדולים ממנו, ובפירושו קאמר דלפי' ה"מ מחיים כמבואר.

וד"ע דבשער המצות לרבינו הארי"ז צ"ל (פסח ימ"ו דף טו ע"ב) מבואר בהדיא דחייב כבוד האח חזי לכל אחיו הגדולים ממנו. ומשמע מדברי קישור דה"ה לחייב לכל אחיו הגדולים אחר מיתת אביהם. ועוד משמע מנועם שיה קדושתו, דיש חיוב לכבד לאחותו הגדולה. ובפרט לפי הדין השני שכתוב שם, כאשר יראה המעיין שם. וראיתי בספר בית הל' יתירה שכתב ברין זה, וז"ל, ככבוד אחיו הגדול היינו גדול האחיים שבכבוד במקום האב, ולא לכל הגדול שמתירו. כמות הארי"ז. וכ"ש לא לאחותו, מהא טעמא ג"ל. עכ"ל. ונסתא מוטעת היא. וכבר דיוטנטריס שם הגדולים את ח' (מ"ט גולוס עין מספיק), כתבתי בקישור בלבול ונסחאות מוטעות בכתבי הארי"ז, והגורם לזה. ע"ש. ומה שכתבתי הוא מסדר מהר"ש ורשאל, שהעתיק מכתב הרב אביו מהר"ף זצ"ל עצמו, והוא סלת נקית. והכי משמע מפשטי דברי ר"ל בבי" דפרשת ויצא (טו, טז), והווכח בשבות יעקב. ומדברי מהר"ש יפה שם.

עוד יש קצת סברא שחייב בכבוד אחותו הגדולה, דהא אחות קטנה ודא דחייבת לכבד אחיה הגדול, אם יכולה לכבדו. והנה כי גם בן האח, דין הוא שחייב לכבד אחותו הגדולה. וכיוצא בזה כתב בשו"ת בית יהודה י"ד סימן כ"ה, דחייב לקום לפני זקנה, דכיון דהיא חייבת במצוה זו, גם אחריים חייבים בכבודו. ע"ש. ועל פי דברי מוקדוקים דברי ספר החסידים סימן תקע"ח. ע"ש. והכי נמי יש לצדד דכיון דהאחות חייבת בכבוד אחיה הגדול - דהכי מסתברא, וכן משמע מדברי מהר"ף יוסאל בספר תרת תורה עשין ק"ן - גם האח חייב בכבוד אחותו הגדולה.

אסיקנא דמחורתא דהאי דינא דחייב לכבד לכל אחיו הגדולים ממנו וזכרים ונקבות, ואף לאחרי מיתת אב ואם, ובכל אשר דיברנו. והכי משמע הן לפי הפשט מסתמות דברי הפוסקים, והן לפי דרך האמת שכתב רבינו הארי"ז זצ"ל. והכי נקטינו, ועמ"ש הרב כנה"ג סוף הגהת הטור. ודוק בדבריו ובמש"ל.